

Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları Üzerine *Alev Erkilet*¹ ile Söyleşen

Fatih Akyüz²

F(atih Akyüz): Alev hocam, Toplumsal Cinsiyet ve onu çevreleyen konulara yönelik ilginizin kökeninden bahsedebilir misiniz? Konu zihninize nasıl düştü, sosyolojik bakışınıza nasıl takıldı?

A(lev Erkilet): Sizin de bildiğiniz gibi, modernleşme sürecinde kadın, toplumsal hareketin öznesi olarak kadın, Müslüman kadınların başörtüsü mücadelesi gibi konular 1990'lardan bu yana hep gündemimde oldu. *Eleştirelilikten Uyuma* kitabımın başında yer alan "Modernleşme ve Özel Alan-Kamusal Alan Dikotomisi Açısından Müslüman Kadının Dönüşümü" ve "Marjinal Yurttaştan Özgür Bireye Müslüman Kadın Kimliğinin İnşa Süreci" başlıklı makaleler bu bağlamda zikredilebilir. İlk kez AKDER için hazırladığımız bir derleme, kitapta yer alan ama sonrasında *Mazlum Doğu'nun Mağrur Çocukları* kitabıma da aldığım "Yoksun Bırakma ve Dışlamadan Özgürleşim Olanaklarına Başörtüsü-Kamusal Alan İlişkisi" yazısında da kadına karşı ayrımcılık konusu üzerinde durulmuştur. Doğrudan toplumsal cinsiyet başlığı altında düşünmeye ve yazmaya başlamam, İSAV tarafından 2011'de "Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet" başlıklı tartışmalı ilmi toplantıya davet edilmemle oldu. Bu toplantıda Abdülaziz Bayındır ve Tayfun Amman hocalar tebliğ sahipleriydi; biri cinsiyetin dini, diğeri de sosyolojik boyutunu ortaya koydu. Ben Tayfun hocanın tebliğini müzakere edenlerden biriydim. Müslüman kadınlara yönelik ayrımcılık ve İslami hareketin kadını özgürleş-

¹ Prof. Dr., İbn Haldun Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, aleverkilete@gmail.com, ORC ID: 0000-0001-9528-1789

² Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, f.akyuz@alparslan.edu.tr, ORC ID: 0000-0002-4467-3042

tirmesi gibi konulara odaklanan çalışmalarım bu sunum vesilesiyle toplumsal cinsiyetle ilişkilendirilmiş oldu. Müzakeremin ana fikri, muhafazakâr literatürde kadın ile erkeğin birbirini tamamladığı görüşü hâkim olmakla beraber toplumsal gerçeklikte kadınlar ve erkekler arasında derin bir eşitsizliğin bulunduğu. Gelir/servet, güç ve saygınlık dağılımından alınan paylar bakımından toplumlarda hiyerarşik bir kademelenme izleniyor. Bu durum yatay ekseninde bir farklılaşmanın değil, dikey ekseninde bir tabakalaşmanın varlığına işaret ediyor. Müslüman toplumlarda söz konusu eşitsizliklerin Hz. Peygamber döneminden sonra nasıl ortaya çıktığı ve kurumsallaştırdığı, nasıl izah edilip meşrulaştırıldığı toplumsal cinsiyet çalışmaları bağlamında ele alınabilecek önemli konu başlıklarıdır. İbn Rüşd gibi düşünürlerin, Ali Şeriatî gibi sosyal bilimcilerin ve Aliya İzzetbegoviç gibi politik önderlerin bu konuda ortaya attığı görüşler dikkate değerdir. Şeriatî Kur'an'da vahyedilen ve Hz. Peygamber'in örneklediği tevhit esasına dayalı eşitlikçi dinin zaman içinde, çeşitli yorumlara tabii tutularak gerçeğinden uzaklaştırıldığını öne sürmektedir. Abdülaziz Bayındır bu yeni yorumlara örnek verirken "şahitliğin yarı yarıya oluşu ve adet görmesi nedeniyle kadının aklının ve dininin eksik olduğu" şeklindeki iddialardan bahseder. İbn Rüşd ise gündelik hayatta kadınlara yüklenen görevlerin onların entelektüel kapasitesine ve büyük işlere imza atmak için sahip oldukları kapasiteye zarar verdiğini, kadınların bu tür işlerde görülmemesinin nedeninin onların biyolojik ya da psikolojik vasıfları değil, bizatihi toplumun kendisi olduğunu vurgular. Bu düşünür ve eylem adamları, gerçek İslam'ın tevhide ilke ve uygulamalarına geri dönmenin bir zaruret olduğunu da vurgulamaktadırlar. Bunlar toplumsal cinsiyet meselesinin neden önemli olduğunu ve neden özellikle İslami bir perspektiften ele alınması gerektiğini gösteren örneklerdir. *İSAV* toplantısı meselenin İslami ve sosyolojik açılardan irdelenmesine ve yararlı fikir alışverişleri yapılmasına imkân veren verimli bir toplantıydı. Bu toplantıda sunulan tebliğler ve yapılan müzakereler *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet 1* adıyla kitaplaştı. Bu kitabın meseleyi İslami bir nazarla ve serinkanlı bir yaklaşımla ele alan öncü bir akademik katkı olduğunu düşünüyorum. Geliştirilerek sürdürülmesinde yarar olacağı kanaatindeyim.

F: Aile Araştırma Kurumu adına dâhil olduğunuz ve sonrasında farklı kurumsal çatılar altında aile merkezli araştırmalarda yer aldığınızı biliyoruz. Bu kapsamda "Aile ve yaşam tarzları" "Aile ve medya" "Aile ve Sosyal politikalar" vb. başlıklar etrafında ortaya çıkan yayınlarımızla dikkat çekmek istediğiniz bir zemin var mı?

A: Sözüünü ettiğiniz araştırmaların ikisi de değerli meslektaşlarla birlikte gerçekleştirilmiş çalışmalardır. Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları: Ankara Örneği, 1997'de Hacettepe Üniversitesinden bir ekiple birlikte Prof. Dr. Beylü Dikeçligil hocanın yürü-

tücülüğünde gerçekleştirildi. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu için yapılan bu çalışmada, kariyer meslek grupları olarak akademisyenler, doktorlar ve mimarlar seçilmişti. Meslek, yaşama tarzı ve aile ekseninde hem kuşak içi hem de kuşaklararası karşılaştırma yapmaya çalıştığımız bir ortak üretimdi. Aradan 24 yıl geçmiş; sanırım güncellenmesi gerekiyor. 2007'de ASAGEM için yapılan Medyanın ve Medya Profesyonellerinin Aile Algısı Araştırması da hem nicel hem de nitel veriler ışığında Türkiye'de aile ile ilgili değer ve tutumları, algı ve yaklaşımları ortaya koyma amacını taşıyordu. Her iki araştırma da Türkiye'de aileyi anlama çabasıyla yapılmıştır.

F: Aile, kadın ve toplumsal cinsiyet vb. konuları nasıl düşünmeliyiz? Birbiriyle doğrudan ilgili ve ayrılmaz olarak mı? Bağımsız veya münferit olarak mı düşünülmesi gereken konulardır? Yahut farklı başlıklar altında – Kadın hareketleri, kadın siyasal örgütlenmesi, gündelik hayat, ideoloji, şiddet vb.- ilişki kurarak mı düşünülmeli? Sizin tercihiniz ne yönde olmuştur?

A: Toplumsal cinsiyet dediğimiz zaman sadece kadınlara ve kadınlığa dair bir şey söylemiyoruz. Kadın ve erkek olma durumunun dışında kadınlık ve erkeklikle alakalı bir şey söylüyoruz. Toplumun kadınlığı ve erkekliği nasıl inşa ettiği ile ilgili bir tartışmadır bu. Kadın aileye bitişik bir kategori değildir. Erkekler gibi kadınlar da aile içindeki rolleri ve sorumlulukları, toplumsal hareketler içinde kendilerini gerçekleştirmeleri, şiddet uygulama ya da şiddete maruz kalma durumları bakımından ayrı ayrı ele alınabilirler. Demek istediğim o ki, sadece kadınlık çalışılmıyor neredeyse otuz yıldır erkeklik de çalışılıyor. Deniz Kandiyoti'nin, Serpil Sancar'ın, Gülnur Acar Savran ve Tayfun Atay'ın çalışmaları bu bağlamda sayılabilir. Pınar Selek'in *Sürüne Sürüne Erkek Olmak* kitabı mesela, kendi deyimiyile "askerlik hizmetinin erkekliğin kuruluşunda nasıl bir rol oynadığını" sorguluyordu. Osman Özarlan ise *Hovarda Âlemi: Taşrada Eğlence ve Erkeklik* kitabında meselenin bir başka yönünü, gazino/pavyon ile erkek olmak arasındaki ilişkiyi ele alıyordu. 1990'lardan bu yana yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri de bu alana önemli katkılar sağladı. Masculinities (Erkeklikler) Dergisinde yayınlanan bir tez listesinde spordan siyasete, sinemadan dizilere, edebiyattan karikatüre, kahvehanelerden bekâr odalarına, şiddetten tecavüze ve nihayet ideolojik tercihlere kadar uzanan geniş bir ölçekte erkekliğin kuruluşunu, temsilini ve etkilerini inceleyen pek çok çalışma yapılmış olduğunu görebilirsiniz. Bu verilerden hareketle diyebiliriz ki, toplumsal cinsiyet meselesi kadınlık ve erkeklik bağlamında ele alınıyor ve bu analizler kimi zaman aile içindeki, kimi zaman aile dışındaki ilişki ve etkileşimleri irdeliyor. Özetle söyleyecek olursak, kadın-aile ilişkisi sosyolojik manada bağlamsaldır, ikisi birbirine ekli ya da bitişik değildir.

F: Toplumsal cinsiyet nedir? Nasıl tanımlanabilir veya kavranabilir? Tarihsel olarak kavramın ortaya çıkışı, şekillenışı ve bugün tartışıldığı boyutları itibariyle nasıl bir gelişim evresi izlediğini düşünüyorsunuz?

A: Kavram, antropolog Margaret Mead'ın Papua Yeni Gine'deki üç toplulukta iki yıl boyunca sürdürdüğü araştırmalara dayanmaktadır. Mead bu toplulukların her birinde farklı bir kadın ve erkek davranışı örüntüsü keşfetti. Bu örüntüler, ABD'deki kadın ve erkek davranış örüntülerine de uymuyordu. Nitekim bu topluluklardan birinde hem erkekler hem de kadınlar duyarlı, nazik ve iş birliğine yatkınken, diğerinde hem kadınlar hem de erkekler şedit, saldırgan ve güç düşkünyüydüler. Üçüncüde ise kadın ve erkekler birbirlerinden farklı davranış örüntülerine sahiplerdi ama baskın olan kadınlar, duygusal manada daha bağımlı olan ise erkeklerdi. Bu tespitler, kadın ve erkek arasındaki farklılıkların en azından bazılarının kökeninde cinsiyetin değil kültürel farkların bulunduğunu gösteriyordu. Dahası kadın ve erkek işleri arasında yapılan ayırım her ne kadar biyolojik farklılıkla meşrulaştırılıyor olsa da aslında kültürel bir ayırımdı. Mead'ın çalışmaları, cinsler arasındaki iş bölümünü ve ona dayanan eşitsizlikleri sosyal bilimin odağına taşıdı. Toplumsal iş bölümü üzerine inşa edilen hiyerarşilerle hesaplaşmamız gerektiğini gösterdi. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlar ekonomik, siyasal, kültürel bir ayrımcılığa tabi tutuldukları ve bu ayrımcılık cinse ait olduğu düşünülen belli özelliklerle gerekçelendirildiği için önemlidir. Dünden bugüne kadın araştırmaları alanındaki kilit rolünü muhafaza etmesinin nedeni de bence budur. Kavramın tarihi boyunca nasıl bir gelişim süreci izlediği sorusuyla eğer queer teoriyi kastediyorsanız; aradaki farkı ifade etmek için şunu söyleyebilirim: Toplumsal cinsiyet yaklaşımı mevcut biyolojik farklılıkların üzerine inşa edilen kültürel kurguları irdelerken, queer kadın-erkek ayırımının kendisini de sorgulamaya alır. Queer 1990'larda toplumsal cinsiyet tartışmalarına karşı eleştirel bir yaklaşımla ortaya çıkmıştır. Nitekim Tayfun Amman'ın *İSAV* toplantısında sunduğu tebliğin şu satırları dikkat çekicidir. Hoca diyor ki: "Gender kavramı toplumsal koşulları kadınlardan yana iyileştirmeye hizmet ederken, erkek ve kadın kategorilerini pekiştirmekte, bu yönüyle eşcinsel harekete rahatsızlık vermektedir." Bu önemli bir tespittir zira toplumsal cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetimizin üzerine toplum tarafından çıkarılan katı konuşmaya girişirken, biyolojik cinsiyeti temel almakta, oradan hareket etmektedir. Kavramın bu özelliği, Türkiye'de toplumsal cinsiyet kavramını toplumu cinsiyetsizleştirmekle ya da eş cinselliği yaygınlaştırma çabasıyla ilişkilendirerek ele alma gayretinde olanların yanılığını da gözler önüne serer. Kaldı ki, queer de sadece eş cinsellikle sınırlandırılmayacak olan bir kimlik tartışmasına gönderme yapmaktadır.

F: Toplumsal cinsiyet ve özellikle kadın konusunda kültürel kodların mahsusluğu ile sosyolojik tartışmaların aynı minval üzere olduğunu düşünüyor musunuz? Yani Sosyolojik incelemelerin kültüre duyarlı veya kültürden bağımsız olması gibi bir gereklilikten bahsedilebilir mi? Ya da kısaca konuya dair sosyolojinin hassasiyeti ne olmalıdır?

A: Kadın konusunda kültürel kodların mahsusluğundan tam olarak ne anlamamız gerektiğini bilmiyorum. Toplumların kültürel kodları birbirlerinden farklıdır. Bence bunu kadın meselesine sınırlamak doğru değil. Toplumsal cinsiyet çalışmalarının nihai amacı Amman'ın dediği gibi "Toplumsal koşulları kadınlardan yana iyileştirmek" dediğimiz zaman bence kültürel farklılıklar ne olursa olsun her toplumda mevcut olan bir adaletsizlik sistemine gönderme yapıyoruz. Bu sistemin hangi değer sistemlerine yaslanarak meşrulaştırıldığı ise evet kültürden kültüre değişebilir. Ama toplumsal cinsiyet çalışmaları da tam olarak bu meşrulaştırmayı sorunsallaştırıyor.

F: Türkiye’de cinsiyet eşitliği söyleminden cinsiyet adaletine doğru dönüşen bir dilin tedavülde olduğunu görüyoruz. Sizce bu yalnız bir dil oyunu mu yoksa cinsiyet ekseninde ortaya çıkan sorunlara yönelik art niyetsiz bir çözüm arayışı mıdır?

A: Türkiye’de cinsiyet eşitliği söyleminin yerine cinsiyet adaleti söylemini koyma yönünde bir gayretin olduğu doğrudur. Bu yeni bir şey değil, yanlış hatırlamıyorsam Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezinin ev sahipliği yaptığı ve benim de düzenleyicileri arasında yer aldığım 2. Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Araştırmaları Kongresinde de bu konu masaya yatırılmıştı. 2015 Aralık ayında gerçekleşen bu toplantıya ben de katılmışım. Sorunuz üzerine o toplantıyla ilgili haberlere tekrar baktım. Toplumsal cinsiyet adaleti hakkında şöyle bir değerlendirme yapılmış: "Eşitliğin de içkin olduğu adalet, hakkaniyet ve denge ile kadın ve erkek arasında daha ileri adil muamele ve sorumluluk anlayışını içeren bir üst kavrama işaret eder." Ancak ben aynı toplantıda toplumsal cinsiyet adaletinden neyin kastedildiği ve bu adaletin hangi ilkeler çerçevesinde gerçekleştirileceği hususunun taşıdığı belirsizlik nedeniyle eşitlik kavramından vazgeçmenin doğru olmadığını ifade etmiştim. Hâlâ da aynı görüşü muhafaza ediyorum. Kadınlara alakalı kalıp-yargılar ve ön yargılar güçlü bir şekilde varlığını devam ettiren, kadına yönelik şiddet artarken ve toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ve ayrımcılıklar güçlendirilmeye çalışılırken eşitlik ilkesinden taviz vermenin doğru ve İslami bir tavır olmadığını düşünüyorum. Toplantının üzerinden geçen altı yılda maalesef bu konudaki endişelerimiz azalmadı, aksine daha da arttı. Bu nedenle sorunuza cevabım, cinsiyet adaleti arayışını samimi bir çaba olarak görsem de bugün eşitliği her zamankinden daha kuvvetle savunmamız gerektiği yönün-

dedir. Adaletle eşitlikten vazgeçilerek değil, ancak eşitliği kâmil hale getirerek ulaşılabilir.

F: Bir önceki soruya paralel olarak kadın ve aile konusunda oluşan kamuoyu hassasiyetinin İstanbul Sözleşmesi çerçevesinde çeşitli gerekçeler öne sürülerek tartışıldığı görülüyor. Taraf olmak hesabı gütmekten konunun özgürce tartışıldığını düşünüyor musunuz?

A: İstanbul Sözleşmesi ya da Kadına Yönelik Şiddet ve Aile içi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi, kadınlara yönelik şiddetin ve aile içi şiddetin önlenmesini, gereği gibi kovuşturulmasını, cezalandırılmasını ve tamamen ortadan kaldırılmasını öngören bir uluslararası sözleşmedir. Ayırt edici özelliklerinden biri bütünsel bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Bunu bir örnekle izah etmek istersek şunu söyleyebiliriz: Bir kadının ya da çocuğun -maruz kaldığı anda- şiddetten korunması önemli ve gereklidir ancak yeterli değildir. Zira arka planda işlemekte olan şiddet, yaratıcı faktörleri ortadan kaldırmadığımız sürece -mesela kadınlarla ilgili kalıp-yargılar devam ettiği sürece- şiddet önlenemez. Sözleşme işte bu nedenle ayrımcılıkla mücadele, kadınların güçlendirilmesi, şiddet mağdurlarının korunması ve desteklenmesi ilkelerini bir arada hayata geçirmeye çalışmanın önemine işaret ediyor. Burada sayılan hususlar kadınların şiddete maruz kalmadan ve ayrımcılığa uğramadan yaşayabilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi bakımından çok hayati olan hususlardır. Bence kadın ve aile konusunda bir hassasiyet söz konusu olursa, bununla ilgili olmalıdır. Kadınların, çocukların ve dezavantajlı grupların hayatlarının, beden bütünlüklerinin, iyi olma hallerinin korunmasıyla ilgili olmalıdır. Ailenin tüm fertlerinin iyiliği esas alınmalıdır; ailedeki kadın bireylerin temel insani ihtiyaçlarının aleyhine gelişen bir hassasiyet bana çok da insani ve İslami bir hassasiyet gibi gelmiyor doğrusu.

F: Toplumsal cinsiyet etrafında ortaya konulan müktesebat veya bilgi birikiminin nihai hedefi sizce nedir? Eşitlik, adalet, sorunun çözümü, felsefi arayış, ideolojik beklenti, kültürel analiz, insanlığa hizmet vb. gibi kısmen de olsa somut çıktılar olabileceğini düşünüyor musunuz?

A: Evet, düşünüyorum. Zira toplumsal cinsiyet kavramı, ayrımcılıkların cinse ait olduğu düşünülen özelliklerle gerekçelendirildiğine işaret ediyor. Bunu açık ediyor. Deşifre ediyor. Bunun için önemli. Diğer bir deyişle, cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünün, kadın ve erkek işleri arasında yapılan ve aslında kültürel olan ayrımın biyolojik farklılıklarla meşrulaştırılmasını gözler önüne seriyor. Bu özellikleriyle hem teorik açıdan hem de amelî açıdan büyük önem taşıyor. Sizin de çok iyi bildiğiniz gibi, sosyoloji her zaman bilgi ile amelî arasındaki kopmaz bağa vurgu yapmıştır. Marx'tan bu yana, yalnızca

bilmek için değil değiştirmek, düzeltmek, iyileştirmek için bilim yapmanın önemi vurgulanmıştır. İslami açıdan baktığımızda da amelsiz ilim olmaz; olsa da makbul olmaz. Demek ki, toplumsal cinsiyet çalışmalarının amacı verili toplum yapılarındaki cinsiyetçiliğin önüne geçmektir. Toplumsal tabakalaşmada cinsiyetçilik (sexism) de ırkçılık (racism) ve yaş ayrımcılığı (ageism) gibi önemli bir başlık olarak kabul ediliyor. Gelir/servet, politik güç ve mesleki saygınlığın cinsiyetler, ırklar, etnik gruplar, yaş grupları arasında eşit olarak dağılmadığını gösteren çok sayıda verinin varlığı, eleştirel toplumsal cinsiyet çalışmalarının önemini gösteriyor. Küresel ölçekte yoksulluğun kadın(sı)laşmasından söz edilirken, sağlığa uygun pete erişemediği için okula gidemeyen kız çocukları varken, kadınlar adet dönemleri çalışmalarına engel olmasın diye rahimlerini aldırarak zorunda kalırken, toplumsal cinsiyete dair teorik çalışmalar iyi düşünülmüş sosyal politika önerileriyle el ele yürümek durumundadır. Toplumsal cinsiyete duyarlı sosyal politikalar üretme yaklaşımı da aslında kadınların toplumsal hayata en aktif şekilde katılabilmesinin sağlanması için ihtiyaçları ne ise bunların karşılanması anlayışına dayanıyor. Yani cinslerin özgün ihtiyaçlarını dikkate almak gerektiğinin altını çiziyor. Bu açıdan kaba bir eşitlemecilik yapmıyor; eşitliği sağladıktan sonra her cinsin özgün ihtiyaçlarının karşılanması konusunda ne gerekiyorsa onun yapılmasını garanti altına almak istiyor.

F: Aile, kadın, toplumsal cinsiyet vb. etrafında üretilen bilgi havuzuna/birikimine ülkemiz akademik veya bağımsız entelektüel aktörler tarafından evrensel düzeyde kavramsal/kuramsal katkının üretilebileceğine inanıyor musunuz veya zaten böyle bir katkıdan bahsedebiliyor musunuz?

A: Batı-dışı dünyada ve elbette İslam dünyasında akademiye özgün katkılar yapma yönünde ciddi çabalar var; kavram ve kuramları sadece tüketen değil aynı zamanda üreten ve alan, yazınına katkı yapan sosyal bilimciler olmak istiyoruz. Bu da son derece tabii bir durum. Ama açıkçası bazı kavramlara karşı özel gümrük duvarları çekiliyor gibi geliyor bana. Medeniyet kavramı da böyleydi. Bugün toplumsal cinsiyet kavramına karşı konulan bariyerlerin geçmişte medeniyet kavramına karşı da konulduğunu görüyoruz. Ama bana kalırsa “medeniyet” batıya özgüdür demek yerine İslam ve Batı medeniyetlerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmak daha anlamlı bir faaliyet olur. Yahut İslam ve Batı kentlerinin karşılaştırmalı bir analizini yapmak. Bunu yapmak yerine konuya “kent Batı’ya özgüdür”, “medeniyet Batı’ya özgüdür”, “toplumsal cinsiyet Batının meselesidir.” şeklinde yaklaşmak, bizi Weber kıvamında bir biricikçilik noktasına götürebilir. Bu bana çok anlamlı gelmiyor doğrusu. Anlamlı olan toplumsal cinsiyetle alakalı bize özgü koşulları eleştirel bir yaklaşımla sorgulayabilmek ve mevcut sorunlarla yüzleşmekten ka-

çınmamaktır. Ancak o zaman sorunlara kendi dilimiz, değerlerimiz ve zihin dünyamız istikametinde çözümler bulabiliriz.

F: Batı'daki kadın hareketinin pozisyonu, ilgilendiği konular, yoğunlaştığı meselelerle Türkiye'deki kadın hareketinin ilgilendiği konular yoğunlaştığı meseleler gündeme taşıdığı aktüel konular örtüşmekte midir? Kadın hareketlerinin oluşumu açısından entelektüel bilgi birikimleri, demokrasiye katkıları, çoğulculuğa katkıları benzerlik taşımakta mıdır?

A: Batı'daki kadın hareketi gerçek ve yakıcı sorunlar, eşitsizlikler karşısında mücadele vererek kendini kurmuştur. Bu sürecin izini sadece akademik metinler üzerinden değil roman ve öyküler, sinema filmleri ve diziler üzerinden de sürebiliriz. Mesela Made in Duggenham (Kadının Fendi) eşit işe eşit ücret için verilen ilk kadın direnişinin hikâyesini anlatan bir film. Fabrikada arabalara koltuk diken işçi kadınların sadece kadın oldukları için yarı ücrete çalışmaya devam etmelerinin beklendiği koşulları çok esprili ama duyarlı bir dille anlatıyor. Yakın zamanda bir özel televizyonda gösterilen Mrs. America ise Birleşik Devletler Anayasasında yapılmak istenen değişiklikler etrafında dönen tartışmaları anlatan bir dönem dizisi. Eşit Haklar Yasa Değişikliği tüm Amerikan vatandaşlarına cinsiyeti ne olursa olsun boşanma, mülkiyet, istihdam gibi konularda eşit yasal haklar tanımayı ve cinsiyete dayalı ayrımcılığı sonlandırmayı öngörüyordu. Dizi, bu haklar için mücadele eden kadınların ve muhaliflerinin hikâyesini anlatıyor. Hareketin içindeki bölünmeler, görüş ayrılıkları, dayanışma örnekleri belgesel tadında mercek altına alınıyor. "Kadınlar kişi midir? Kadınlar insan mıdır? Kadınların ruhu var mıdır?" gibi soruların kadınların siyasal katılımını, fikri üretimini, kamuoyu oluşturma kapasitelerini ellerinden aldığı toplumsal koşullarda ortaya çıkmış bir düşünce hareketi olarak feminizm, çoğulculuğa, kadınların kendilerini gerçekleştirme imkanlarının sağlanmasına katkılarda bulunmuştur kuşkusuz. Türkiye'deki feminist hareket de dünyayı yakından takip ediyor, süreçleri, kuramları, kavramları izliyor.

F: Benzer şekilde feminizme dair de genel bir ön yargının olduğu düşünülmektedir. Siz böyle bir ön yargı olduğuna katılıyor musunuz? Böyle bir düşüncenin dillendirilmesinin sebebi olarak neleri görmektesiniz?

A: Türkiye'de feminizm özellikle geçmişte sekülerliğin bir vechesi olarak görünmekten kendini alamadığı için modernleşmeci müdahaleleri olumlayan bir yaklaşım içinde olmuştur. Tüm sömürgelerde ve modernleşme yoluna giren toplumlarda Müslüman kadınları örtüden arındırarak özgürleştirme çabaları olduğunu iyi biliyoruz. Bu tür müdahaleler ister seküler ulusalcılıktan ister soldan, isterse feminizmden gelsin ciddi bir direnişle karşılaştı ve tabana

ulaşmada başarısız oldu. Bu süreçte kadınları özgür bireylere, aktif öznelere dönüştüren İslami hareketler oldu. Fanon'un *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi* kitabında hikâyelerini anlattığı kadınlar bunun güzel bir örneğidir. Türkiye'de 90'ların ikinci yarısından itibaren girilen başörtüsü mücadelelerinde de aynı özneleşme sürecini, kendi ayakları üzerinde durma iradesini ve ilahi bir emir olarak başörtüsünün muhafazası için bazen en yakınlarından gelen baskılara karşı direnme kararlılığını gördük. Bence feministler de bunu gördü. Türkiye feminizmi hâlâ derinde bir yerde İslami bağlılığı patriyarkinin bir işareti ya da sonucu olarak görüp Müslüman kadınları bu bağımlılıktan kurtarma refleksini barındırıyor olsa da bugün gelinen noktada iki tarafın da birbirini daha çok dinlemeye ve anlamaya çalıştığını düşünüyorum. Bunu da çok önemsiyorum. "Kadın kadının kurdu değil yurdudur." ilkesini hayata aktarmaya çalışan, kız kardeş dayanışması sergileyen kadınların sayısı giderek artıyor. Özellikle gençler bu konuda çok daha bilinçli ve başarılılar. Güzel gelişmeler bunlar.

F: Ülkemizde toplumsal cinsiyet tartışmalarına muhafazakâr kesimin muhalif olduğuna dair yaygın bir kanı bulunmaktadır. Bu bağlamda sizce toplumsal cinsiyet tartışmalarına Türkiye'nin muhafazakâr habitusu neden direnmektedir?

A: Öncelikle hangi kesimden söz ediyoruz bence bunu netleştirmemiz lazım. Bence Müslüman camia bu konuda olumsuz bir yaklaşıma sahip değil. Adaletle derinden inananlar, genç kadınlar, öğrenciler, insan hakları mücadelesinin şöyle ya da böyle içinde bulunmuş olanlar toplumsal cinsiyet kavramının önemini de kavramış durumdadır. Çünkü onlar toplumsal cinsiyet çalışmalarının kadınların ekonomik, politik ve kültürel haklarını kullanmalarının önündeki engelleri teşhis etmeye ve ortadan kaldırmaya çalışmakla alakalı olduğunu biliyorlar. Hz. Peygamber'in, ailesinin ve dostlarının ortaya koyduğu model içinde kadın-karşıtı, cinsiyetçi uygulamalara yer olmadığını bilinci içindeler. Toplumsal cinsiyet ayrımcılık yaratan durum tanımlarına özel bir duyarlılıkla yaklaştığı ve bunları deşifre etmeye yöneldiği için İslam'ın tevhidî, peygamberî ve eşitlikçi duruşunun karşısında değil tam tersine yanındadır. Bu nedenle, Müslümanların muhafazakâr olarak adlandırılmasının uygun olup olmadığının da sosyolojik açıdan irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum. Muhafazakârlık malumunuz olduğu üzere Fransız devriminden sonra ortaya çıkmış bir akımdır; eski rejime dönmekten yana, hiyerarşiye önem veren, onu kurulu düzenin garantörü olarak gören, eşitsizliği yaradılışın doğal bir parçası kabul eden, değişmeye karşı çıkan bir yaklaşıma sahiptir. Durum böyle ise, Müslümanların ancien régime'de bir çıkarının olmadığını, İslam'ın hiyerarşilerle uzlaşmaz bir mücadele yürüttüğünü, eşitliği merkeze aldığını,

kurulu düzenleri muhafaza etmeyi değil daha adil bir dünyanın kuruluşunu işaret ettiğini, eşitsizlikleri icat edenin insanlar ve toplum olduğu gerçeği ışığında bizi bu hatalara düşmememiz için tekraren uyardığını, daima daha iyiye doğru bir değişim gayretini Sünnetullah olarak önümüze koyduğunu söyleyebiliriz. Bu tespitler ışığında kime ve niye muhafazakâr diyeceğimizi de bir kere daha düşünmekte yarar var.

F: Diğer taraftan toplumsal cinsiyet konusunun popülerliği sayesinde artık taciz ve tecavüzler çok rahat bir şekilde açıklanmaktadır. Taciz ve tecavüzlerin kamuoyu oluşturmasıyla bu durum bazen suiistimal edilebiliyor. Dolayısıyla bazen haksız yere erkekler de linç maruz kalabilmektedir. Bu linç kültürü hakkında neler düşünüyorsunuz?

A: Siz “MeToo hareketi”nin seks suçlarına dair iddiaları kamuoyunun dikkatine sunma eylemlerine gönderme yapıyorsunuz sanırım. Bu hareket cinsel istismar ve tacize karşı mücadele ediyor. Hareketin kökeni 2006’ya kadar geri götürülebilir. Ama bu bir linç değil; burada yıllarca birer cinsel obje olarak görülmüş, tacize, tecavüze uğramış ama sessiz kalmış kadınların birbirlerinin sesinden güç alarak konuşmaya başlaması, iyileşme çabası var. Bu eylemliliğin sessizlikten beslenerek sürdürüleni ses vererek durdurma ve kadınları dayanışmayla güçlendirme gibi ikili bir işlevi var. Bu saik ile ortaya çıkan “MeToo hareketi” İngiltere’den, Japonya’ya, İran’dan Hindistan’a, İtalya ve Fransa’dan Çin’e kadar dünyanın her köşesine yayıldı. Bu eylemlilik ifşa ve teyit yoluyla saldırıların sürekliliğinin, kısır döngünün kırılmasına da katkı sağlıyor. Siz de hatırlayacaksınız, 2017 yılının son aylarında kiliselerdeki cinsel istismar vakaları ile ilgili de bir deşifre etme eylemi olmuştu. “#ChurchToo” etiketli paylaşımlarla konu kamuoyunun dikkatine sunulmuş; daha sonra da “#SilenceIsNotSpiritual” etiketiyle devam etmişti. Sessizlik manevi/ruhani değildir. Sloganı cinsel suçlarda mağdurların ve bazen en yakınlarından başlayarak çevrenin yaygın suskunluğunu sorgulamaktadır. Kuşkusuz bu sadece Hristiyan kilisesiyle sınırlı bir sorun değildir. Hatta kadınlarla sınırlı bir sorun da değildir. Her altı erkekten birinin cinsel tacize maruz kaldığı ve bunu kimseye söyleyemediği savıyla “#MenToo” etiketi de bir dönem aktif olarak kullanılmıştı.

Kaldı ki, gündelik örüntülere baktığımızda da erkeklere yönelik bir linç kültüründen ziyade kadınların itibarsızlaştırılmasıyla karşılaşyoruz. Eşi ya da partneri tarafından öldürülen kadınların ardından yapılan cinsiyetçi değerlendirmeler, saldırgan erkeklerin korunması için gösterilen hayret verici çabalar, sosyal medya kampanyaları sonucunda isteksizce yakalanıp ilk fırsatta tekrar salıverilen katil zanlıları görüyorum ve bunlara çok üzülüyorum. Toplumsal cinsiyet çalışmaları bunun için önemlidir. Toplumdaki hangi

kalıp-yargılar, hangi önyargılar kadına yönelik tacizin, şiddetin görmezden gelinmesine, sürekli bir mazeret bulunup üstünün örtülmesine yol açıyor. Aynı soruyu erkeğin erkeğe yahut çocuklara yönelik cinsel istismar ve şiddeti için de sormak lazım gelir. Bunların incelenmesi ve şiddetle uzlaşmaz bir şekilde mücadele edilmesi gerekiyor. Bence İstanbul Sözleşmesi bu bakımdan çok önemliydi.

F: Bir de bunların dışında kadının kadına da şiddeti söz konusudur. Ataerkil düzende aile içerisinde gücün genel itibarıyla kadında olduğunu düşünürsek bu durumu nasıl değerlendirirsiniz?

A: Ataerkil düzende aile içerisinde gücün kadında olduğunu düşünmüyorum. Kadın ancak yaşlandığı, belki üreme evresinin dışına çıktığı ve/veya erkek çocuklarını evlendirip kendi yerine bir başka kadını (gelini) ikame ettiği zaman o da ancak göreceli bir güç kazanır. Ama düzen değişmez. Rol sahipleri değişir sadece. Bu girişten sonra kadının kadına şiddeti derken tam olarak ne demek istediğimizi açmamız lazım diye düşünüyorum. Ataerkil gelin-kaynana ilişkisi bu şiddet bağlamında ele alınabilir mesela. Bell Hooks anne-kız ilişkisinde de benzer bir rekabetçilik olduğunu öne sürer. *Duygu Yoldaşlığı* kitabında “evde-ailede ataerkili üreten baba değil annedir.” der. Erika Jong’un “kadınlar dünyayı değiştirecekse, ...bize öğretilen bu rekabetçiliği aşmaları ve birbirlerine karşı gerçekten kız kardeş gibi davranmayı öğrenmeleri gerekir.” sözünü aktarır. Kadınlar birbirine özen göstermeli, kendilerini ve öz saygılarını geliştirmeye gayret etmeli ve birbirinin başarısını onaylamalıdır. Hooks’a göre kadının kadına şiddeti dediğiniz şey, aslında ataerkinin bize biçtiği rollerden sıyrılmayışımızdan kaynaklanmaktadır. Aslına bakarsanız sadece kadının kadına değil, erkeğin erkeğe şiddeti de söz konusu. Fiziksel şiddetten cinsel şiddete kadar uzanıyor bu liste. Ama bence bir şiddetin karşısına diğer bir şiddetin söylemiyle çıkmak mağdurlara bir şey kazandırmıyor. Bunun yerine hepsine karşı ortak bir tavırla mücadele gerekiyor. Her türlü ırkçılığa, cinsiyetçiliğe, etnik ayrımcılığa, yaşa, hastalık ve engelliliğe dayalı eşitsizliklere karşı ortak ve net bir duruş göstermek en doğrusu olacaktır kanaatindeyim. Daha önce de altını çizmeye çalıştığım gibi mağduriyetleri birbirleriyle yarıştırmıyoruz ama kadınların mağduriyetlerini görmezden gelme eğilimini de kesinlikle kabul etmiyoruz. İnsani ve İslami olan da budur diye düşünüyoruz.